

Az alábbi dokumentum Várhegyi György hagyatékában maradt fent. 1978/79 fordulóján, betegsége miatt hosszabb időt töltött egy angyalföldi kórházban, ahol interjúkat készített betegtársaival. Zömmel munkásokkal, akik politikai nézeteikről és a rendszer visszásságairól beszéltek neki. Eközben mélyen beléjük rögzült antiszemitizmusukra is fény derült. Ez a kézirat nyomtatásban nem jelent meg.

Várhegyi György:

A munkások politikai nézeteiről
(Hiradás egy angyalföldi kórházból)

A szerző a közelmúlt politikai helyzetének elemzéséhez kíván hozzászólni 1979-ben készült írásának - változtatás nélküli - megjelentetésével.

A hetvenes évek öntudatos munkását a hivatalos értékelésekben olyannak szokták ábrázolni, akinek közéleti tevékenysége leginkább a munkahelyi és a munkával kapcsolatos kérdésekre korlátozódik. Esetleg felszólal egy-egy politikai gyűlésen, de véleménye nagyon hasonlít mindahhoz, amit az újságokban olvashat, vagy amit a rádió és a tévé kommentáraitól hallhat.

A kérdés az, hogy az újságokban, a rádió és a tévé riportjaiban, vagy a gyűléseken megszólaló munkások a valódi nézeteiket avagy a tőlük hivatalosan elvárt válaszokat, szövegeket, esetleg a hivatalosan is eltűrt kritikákat hangoztatják? 1956-ban sikerült megismernem a munkások egy részének valódi politikai nézeteit. 1956 októberében a Váci úton és a Lehel utcán a városközpontba özönlő munkások politizálását hallgattam a Nyugati pályaudvar körüli járdákon állodgálva, beszélgettem velük ezekben a napokban a Váci úti gyárakban a munkástanácsokat és az őrségeket látogatva és a Petneházy utcai kenyérgyár előtt sorbanállva. Teljes nyíltsággal politizáltak, elsősorban szóba kerültek a szinte mindenkit ért kisebb-nagyobb személyes sérelmek, az önérzetet sértő piszkálódások, a különböző megfélemlítések, a kitelepítések, a letartóztatások és a bebörtönözések. Szenvedélyesen bírálták a Rákosi-rendszert, a kommunista pártot és az oroszokat. Nem a régi Horthy-rendszert, a régi urakat, gyá-

rosokat és földbirtokosokat kivánták vissza, hanem azt, amit 1945 után reméltek, hogy a munkásoknak valódi hatalmuk lesz. Azt akarták, hogy a gyárak továbbra is maradjanak állami tulajdonban, de másképpen irányítsák a gyárakat, másfajta helyzetük és jogaik legyenek a munkásoknak a saját üzemeikben, nagyobb keresetet, magasabb életszínvonalat biztosítsanak számukra, ne csak kizsákmányolható munkaerőnek és passzív tömegnek tekintsék őket. De sok minden egyébről szó esett még. A vita hevében sokfajta illúzió, túlzás, előítélet is elhangzott - amelyek számomra meghökkentőek, de természetesnek tűntek a politikai kultúrától és nyílt közélettől eddig majdnem teljesen elzárt emberek részéről.

Húsz évvel később 1978 végén és 1979 elején hat hetet töltöttem az angyalföldi kórházban. A kórházi összezártság, a kórterem és folyosó lélektani hangulata nagyon kedvez a teljes ösztinteségnek: a gyónási, az analitikusi ösztinteségnek. Eddigi életéhez képest "sorsfordulat" a kórházi beteg élete: az egyéni társadalmi helyzet különbözőségei ellenére a kiszolgáltatottság azonossága, valamiért a halál közelsége alakítja ki ezt a pszichológiai állapotot, amelyben teljesen természetesnek tűnik nemcsak a testi, hanem a szellemi és lelki meztelenség, levetkőzés, kitárulkozás.

"Négy évtizedig szívták a véretem,
miért nem szívhatom én is a Munkást?"

A kórházi folyosón egy magas, szikár, botra támaszkodó idős ember válaszolta ezt arra a kérdésemre, hogy miért szív olyan erős cigarettát? Találónak érzem, hogy az idézett mondat legyen a címe a betegtársaimról szóló résznek. (A betegtársaim életútja bizonyítja ezt a leginkább, amivel az írásom végén a Függelékben foglalkozom.)

Kórházi beszélgetéseimnek harminc állandó partnere volt: 14 szakmunkás, 9 betanított- és segédmunkás, 4 üzemi adminisztrációban dolgozó és 3 értelmiségi. A munkások többsége budapesti születésű volt, szakmájuk gépész, műszerész és szerszámkészítő. A képzetlen munkások nagyobb része vidéki származású volt és az építőiparban, a közlekedésben dolgoztak betanított- és segédmunkásként. Az adminisztrációban dolgozók is erősen kötődtek a munkások világához: származásuk, eddigi foglalkozásaik és munkahelyeik révén.

A betegtársak közel fele ötven körüli középkorú, egyharmada hatvan feletti és közel egynegyede volt csak harmincas-negyvenes. Az idősebbek közül többen már nyugdíjasok és leszázalékoltak voltak. Különböző kereseti és lakásviszonyok között éltek: találunk közöttük alacsony keresetű nyugdíjast és magasabb szakmunkásjövedelműt, komfortnélküli társbérlet és összkomfortos lakásban lakót. Többségük azonban bérházakban és bérkaszárnnyákban a Váci úton a "Hét-ház"-ban és a "Tizenhárom-ház"-ban, a Lehel utcában, a Róbert Károly körúton, a Pap Károly utcában, a Jász utcában, a Frangepán utcában lakott.

Kezdetben csak hallgatója, később aktív résztvevője voltam a beszélgetéseknek, amelyeket rövid idővel a befejezésük után emlékezetből jegyeztem le.

A kórházi beszélgetések fő témája a politika volt, legtöbbit és a legszívesebben erről társalogtak és vitatkoztak. Nagyon ritkán kerültek szóba a politikai élet pozitívumai, jó oldalai. Ezekről csak szűkszavúan és tárgyyszerűen beszéltek elsősorban a családjukkal, a munkahelyükkel, a keresetükkel és a lakásukkal kapcsolatban. Annál szenvedélyesebben vitatkoztak a társadalmi-gazdasági bajokról, problémákról és

hibákról. Nemcsak a politikai eseményeket és történéseket kísérték figyelemmel, nem elégitette őket a felszín, hanem sokoldalúan keresték az okokat, a valóságos mozgatóerőket és lényegbelátó magyarázatokra törekedtek. Ezeknél mutatkozott a hivatalos álláspontoktól való legnagyobb eltérés. Világosan érződött, hogy a hivatalos politikai tájékoztatás hitele nagy mértékben devalválódott közöttük. A politikai élet fórumain, a sajtóban, a rádióban, a tévében elhangzó politikai híradásokat és kommentálásokat nagyon egyoldalúnak és elfogultnak tartották. Átlátszóan propagandisztikusnak érezték a szovjet politika mindenkori igazát és helyességét vagy a szocialista rendszer fölényét (felsőbbrendűségét) hangoztató politikai információkat. (Ezek gyakran ellentmondtak a tapasztalataiknak, vagy a külföldi híradásoknak, illetve későbbi események által lepleződtek le, vagy bizonyultak hamisnak.) Ugyanakkor nagyon leegyszerűsítőnek, egyoldalúnak tartották mindazt, amit a nem szocialista világról közöltek. Bántónak és megalázónak érezték, hogy sok eseményt elhallgattak a közvélemény előtt vagy csak késve tájékoztattak arról.

Ezért nem tartották elegendőnek a magyar sajtóból, rádióból, tévéből szerezhető politikai információkat és rendszeresen hallgatták a külföldi rádiók magyar nyelvű adásait. Meglepő pontossággal ismerték a Szabad Európa műsorának szerkezetét, az Amerika Hangja, a BBC, a Deutsche Welle magyar nyelvű adásának az időpontját és a vételük hullámhosszát. (Pontosan tudták a rövid hullámhosszú vételi lehetőségeket, sőt még azt is, hogy mikor és hol foghatják a középhullámon az Amerika Hangja vagy a BBC magyar adását.) A politikai információkat tehát kettős (hazai és külföldi) forrásból szerezték, amelyek azonban sokszor ellentétesek vagy ellentmondóak voltak. Az egyénnek kellett egyensúlyozni a két véglet

között, elhinni vagy az egyiket vagy a másikat, illetve a kettőből kialakítani valamilyen önálló véleményt, álláspontot.

Mindez a politikai élet abnormalitását jelzi, a munkások (az ideológiában a hatalom birtokosai) politikai amatőrizmusbá kényszerültek. A megfelelő és hitelesnek is elfogadható információ, valamint a nyilvánosság, tehát a politikai demokrácia hiányában, a politikai értékelések és vélemények sokszor csak homályos és körvonalazatlan sejtések maradtak. Az utóbbiakat csak a nyíltság és őszinteség légkörében lehetne megvitatni, korrigálni. Olyan politikai közéletben, amelyben az uralkodó párt véleményétől eltérő nézeteket veszélyesnek, üldözendőnek tartják, ezek a nézetek visszaszorultak a magánélet szférájába.

A magánéletben az ilyenfajta politizálás - a konfrontáció hiányában - sok kuszaságot, zavarosságot és torz előítéletességet is magában hordoz. A kórházi beszélgetésekben ezek leginkább kommunista- és oroszellenességben és antiszemizmusbán tükröződtek. A kérdés az, hogy az ilyen nézetek csak a kórházban megismert huszonegynéhány munkás politikai nézeteit jellemzik, vagy bizonyos mértékig jellemzik más munkások gondolatvilágát is?

Mérlegelni kell azt is, hogy kórházi betegek alapján jellemezhetjük-e az egészségeseket? A betegtársaim olyan betegségek miatt kerültek a kórházba, amelyek ebben az életkorban minden egészségesnél előfordulhatnak. (Tehát teljesen véletlen volt, hogy ezekben a napokban ők kerültek a kórházba.) Emellett a megismert politikai nézeteket és véleményeket nem a betegség vagy a kórházi helyzet alakította ki (legfeljebb csak igazolta vagy felerősítette ezeket), hanem előzőleg is létezniük kellett.

Talán a betegségük miatt kissé keserűbbek, kritikusabbak voltak, mint az emberek általában szoktak lenni. A kórházi lét borulatóbbá, pesszimistábbá tette őket. Egy azonban biztos: a hetvenes évek végén egy munkásokból álló kis csoportnak a hivatalostól eltérő politikai nézetei voltak. Idősebbek és fiatalok egyaránt azonosan gondolkodtak ezekről a kérdésekről, eltérést legfeljebb hangvételen és indulatokban észleltem.

A hiradásomban elsősorban a hivatalos állásponttól eltérő, de a hazai sajtóban és rádióban nyilvánosságot nem kapó politikai nézeteket kívánom közölni. Nem azzal a céllal, hogy nyilvánosan terjesszem, vagy népszerűsítsem azokat. Hanem azért, mert helytelenítem a kellemetlen és a fájó kérdések elhallgatását, szőnyeg alá söprését. Az elhallgatás vagy félig kimondás - szerintem - többet árt, mint a nyilvános vita, még a zavaros, a torz és az előítéletes nézetek kibeszélése is. Hiszen ezek a nézetek akkor is hatnak, ha nem kapnak nyilvánosságot.

"Ilyen is csak a szocializmusban történhet!"

Szilveszter este mondta ezt dühösen az ügyeletes orvos a kórházi folyosón - a később ismertetett eseményre reagálva - az ott üldögélő és álldogáló betegek egyértelmű helyeslése közepette. Az eseményt a betegtársaim így kommentálták: "Minden lezüllött ebben a 30 esztendőben az országban!" A párttag műhelyvezető pedig a következő megjegyzést tette: "Milyen furcsa, amióta a kórházban vagyok, senkitől sem hallottam mást, csak ezt, hogy szidta a rendszert és sajnos mindenkinek igaza is volt."

A kórházban a második emeleten laktunk és ezért volt fontos az, hogy működjön a lift (pl. a mentők érkezésekor vagy a betegek szállításakor). Karácsony második napján éppen akkor romlott el a lift, amikor az egyik liftkezelőnek F.-nek kellett volna szolgálatba lépnie. (Valószínűleg ő rontotta el a liftet, hogy haza tudjon menni, mert másnap reggel a villanszerelő pillanatok alatt megjavította azt.) Szilveszterkor is F. volt szolgálatban. Hét óra körül a folyosón üldögélő betegek szerint, F. anélkül, hogy bárkinek is szólt volna átöltözött és "lelépett" a kórházból. Fél nyolc körül erősen szirénázva és vörös zászlóval (ez sürgősséget jelez) megérkezett egy mentőautó. A mentősök - mivel a csöngetésükre senki sem jelentkezett - felkiabáltak nekünk, hogy szóljunk az ápolónőnek, akinek azt is elmondtuk, hogy láttuk F.-et elmenni a kórházból. Közben megjelent az ügyeletes orvos is, aki lekiabált a mentősöknek, hogy menjenek a portáshoz a lift kulcsáért. Emiatt a teljesen eszméletlen beteget a mentők csak 15 perces késéssel hozták az ügyeletes orvoshoz.

Miért váltott ki ez az egyetlen esemény ilyen éles politikai reagálást? Igaz, életbevágó egy kórházban a lift működése, de ez az egyetlen esemény nem korbácsolhatta volna fel a politikai szenvedélyeket és indulatokat, ha nem sok évtizedes egyéb tapasztalásf alakította volna ki az elégedetlenségüket. Ezzel összefüggött kissé ellentmondásosan az, hogy a mindennapi életük javulásával, a növekvő keresetükkel, az utóbbi évtizedben vásárolt fogyasztási cikkekkel, az új televízióval, a háztartásuk gépesítésével dicsekedtek. Ezt a közérzetüket a betegtársaim nem érezték az elégedetlenségükkel ellentmondónak, egyrészt azért, mert mindezt természetesnek tartották (mások is így, sőt sokkal jobban élnek); másrészt pedig mindig hangoztatták a javak megszerzésének "árát" is: a rendkívüli nehéz munkájukat, a túlórázásokat, a fusizásokat.

Az elégedetlenségük legerősebben a munkakörülményekkel és a munkahellyel kapcsolatban nyilvánult meg. Dühösen beszéltek a termelés szervezetlenségéről, az anyagellátás problémáiról, a régi és elavult gépekről, a tönkrement szerszámokról, a drága és új gépek kihasználatlanságáról és tönkretételéről, a termelés mennyiségi követelményeiről, a bérezés anomáliáiról. Mindazokról a hibákról, amelyek arra készítetik vagy kényszerítik a munkásokat, hogy rossz minőségű munkát végezzenek, ne törődjenek a technológiai előírásokkal, elhagyjanak egyegy termelési műveletet, pazarolják az anyagokat és fecséreljék az energiát. Emellett panaszkodtak arra, hogy a vezetők egyes időszakban túlzott megterhelést zúdítanak a munkásokra (hajrát és túlórázást), máskor pedig lehetővé teszik a házasságot és a lógást.

Sok szó esett a helyi (vállalati, tanácsi) vezetők kapkodó és ellentmondásos intézkedéseiről, bürokratizmusáról, illetve a munkásokat lenéző és a felsőbb vezetőknek hajbókoló magatartásukról. Gúnyosan beszéltek az üzemi demokrácia formalizmusáról: a politikai gyűlésekről, a termelési értekezletekről és a szocialista brigádokról. A politikai életben sok mindent látszatnak és formálisnak ítéltek, így pl. a választásokat, az országgyűlés tevékenységét, a rengeteg hivatalos ünnepséget és megemlékezést, az unalmas, közhelyes "kincstéri" szónoklatokat. Rossz véleménnyel voltak a politikai és a közéleti erkölcsről: sokfajta nyilvánosságra hozott, vagy eltusolt, sokszor legendaszerűen terjedő vezetői-hivatalnoki-visszaélésekről. Többen úgy vélték, hogy a párt és állami vezetők felmentése vagy áthelyezése legtöbbször valamilyen visszaélés következménye, amit ilyen módon hallgatnak el. "Bumeráng-hatásúnak" tartották azt a hivatalos propagandát, hogy minden jó a kommunistáknak köszönhető,

mert akkor minden, ami rossz, szintén a kommunisták számlájára írható. Gúnyosan beszéltek a különböző, politikai jelszavakról, így pl. a 40-es évek végének arról a jelszaváról, hogy "Tiéd a gyár - magadnak termelsz", hiszen a valóságban nem ezt tapasztalták. Véleményük szerint nem proletárdiktatúra jött létre nálunk, hanem a vezetők és az új gazdagok diktatúrája.

Gúnyosan beszéltek a 70-es évek elején a párt által meghirdetett munkáspolitikáról, formálisnak tekintették azokat az országos kampányokat, amelyeket ebben az időszakban a munkások érdekében hirdettek meg. Nemcsak arról beszéltek, hogy a párt vezetői szakadtak el az egyszerű munkásoktól, hanem felületes és torz módon néha nosztalgiával szóltak a Rákosi-korszak munkáspolitikájáról. Elhangzottak olyan mondatok is, hogy "Matyiék többet nyújtottak Angyalföldnek és jobban törődtek a munkásokkal, mint mostanában!" Ezt a nézetüket a következő felszínes jelenségekkel indokolták: "akkor új lakótelepek épültek Angyalföldön, most csak Újlipótvárosban építkeznek", vagy "akkor az aggyalföldi üzletek jobban el voltak látva árukkal, mint a belvárosiak." Most inkább a "polgárok" (értelmiségieket és alkalmazottakat tekintették annak) és az "urak" (ezzel a névvel a vezetőket és a jól keresőket illették) érdekében történik minden.

Ugyanakkor rossz közérzettel vették tudomásul a munkásszolidaritás gyengülését, azt, hogy mindenki elsősorban a saját pénzét és érdekeit nézi és emiatt kissé elhidegültek egymástól a munkások. Hiányolták a régebbi, jól összeszokott, és baráti légkört a munkahelyen (amit nem pótolnak a szocialista brigádok formális rendezvényei). Véleményük szerint, az egymás iránti szolidaritás, most már csak abban érvényesül, hogy mindazt elnézték a másiktól (lógást, fusizást, stb.), amit ők is kíván-

tek, hogy nekik is elnézzenek. (M megbocsájtom, elnézem neki és én is csinálom, így talán ő is elnézi" - jellemezték ezt a helyzetet.) A beszélgetésekből az is kiderült, hogy elégedetlenül, de elfogadták a helyzetüket olyannek, amilyent az adott keretek lehetővé tették a számukra. Törték a hibákat, belenyugodtak a lazaság, a fegyelmazetlenség és a szervezetlenség adottságaiába. Nemcsak elfogadták azokat, hanem gyakran éltek mindazzal amit az ilyen keretek a számukra is lehetővé tettek: a lógást, a maszek munkák elvégzését, a fusizást, a bérekkel kapcsolatos kisebb fajta csalásokat, esetleg egyes anyagok, szerszámok "eltulajdonítását" is.

Hasonló beállítottsággal beszéltek az ország általános helyzetéről is: néha elhangzott az 1956 előtti időszakot meg-
szépitő (nosztalgikus) vélemény, de lényegében pozitívan értékelték az 1956 utáni változásokat gazdaságilag és politikailag is. Elismerték, hogy az országban a gazdasági fejlődés és az életszínvonal emelkedés tette lehetővé azt, hogy sokkal jobban élnek, mint 1956 előtt.

Az idáig jellemzett közérzet tehát összefonódott egy bele-
törődési állapottal, amit pontosabban változathatatlan-
ságba való belenyugvásnak vagy még inkább reménytelenségnek is te-
kinthetjük. Valahogy kielekült közöttük egy olyan hüzhangulat
és közszellem, amely felerősítette a helyzetük megváltozhatat-
lanságának és reménytelenségének érzetét. Ezt a beállítottsá-
got a belső és külső hatalmi viszonyokkal indokolták: így be-
szélték arról, hogy "56 nem lesz még egyszer", "minek?" - mond-
ták az 56-os magyar és 68-as cseh tapasztalatok alapján. Vagy
ilyen pesszimista értelemben beszéltek a fiatalok néhány évvel
ezelőtti március 15.-i tüntetéseiről is.

„Ugyis az oroszok döntenek...”

A fenti mondat gyakran elhangzott beszélgetéseinkben. Ha a Szovjetunióról esett szó, mindig idegenkedést, ellenszenvet éreztem. Bár észrevettem, hogy betegtársaim a Szovjetunióról alkotott véleményének igazságtartalma nem mindig százszázalékos, részben hamis információkon alapul, arra a következtetésre jutottam, hogy az egyszerű emberek negatív tapasztalataikat fölnagyítva vezetik le indulataikat és elégedetlenségüket. A valóságot, a történelmi eseményeket és azok következményeit ellentmondásosan élik át; mivel nem tudnak eligazodni a „magas politika” általuk nem ismert indítékaiban (különösen akkor, ha eltitkolják előlük azokat vagy csak részlegesen, illetve hamisan informálják őket), csak a saját életükben is lecsapódó kellemetlenségekre reagálnak. Így élték át betegtársaim a második világháború eseményeit és az ország német megszállás alóli fölszabadítását. Így emlékeztek a szovjet megszálló katonaság erőszakos tetteire (a „zabrálásokra”, a férfiak fogságba hurcolására, a nőkkel szembeni nemi erőszakra) és emberségére, nagylelkűségére is (kenyeret adtak a lakosságnak). A rossz érzéseket fokozták a hadifogságból hazatérők beszámolóai a fogolytáborokban átélt nélkülözésekről, a Szovjetunióban megismert nyomorúságos életviszonyokról és embertelenségekről.

Két nép viszonyának alakulása, a másik népről kialakuló vélekedések nem az ideológiában, a propagandában, a hatalmi szférában, hanem az egyszerű emberekben dőlnek el. A háborús tapasztalatok és benyomások ellenére ekkor még volt lehetőség arra, hogy baráttá váljanak a szovjet–magyar kapcsolatok.

Az 1945 utáni társadalmi, gazdasági és politikai változásoknál a kommunista párt mindig a szovjet mintára hivatkozott. Ezért az emberek nemcsak a jót, hanem a rosszat is végeredményben a Szovjetunióval hozták kapcsolatba. Rokonszenvvel fogadták a földosztást, az első választásokat, az újjáépítést és a stabilizációt. Ugyanakkor ellenszenvvel tekintettek a tisztességtelen politikai manőverekre, a koalíció fölszámolására, a politikai perekre és az erőszakosan végrehajtott szövetkezete-sítésre. A rokonszenves események javították, az ellenszenvesek rontották a Szovjetunió megítélését. Az ötvenes évek politikai és gazdasági túlkapásai, a politikai önkény, az internálások és kitelepítések, a túlfeszített iparosítás, a begyűjtési rendszer, a fogyasztási cikkek állandó hiánya s mindezzel egyidőben a nemzeti érzés (a külsőségek és hagyományok) korlátozása, valamint a Szovjetunió mértéktelen dicsőítése mind-mind az ellenszenvet, a bizalmatlanságot ^{ot}erősítette.

A Szovjetunióval szembeni ellenérzések 1956 októberében és novemberében érték el tetőpontjukat; a szovjet fegyveres beavatkozás miatt a szovjet–magyar viszony nem tudott megszabadulni az újabb megszállás tehertételétől. Ezért beszéltek gúnyosan a betegtársaim a „ruszki” katonákról és az „ideiglenes hazánkban tartózkodó”

szovjet csapatokról. 1956 után sem csökkentek az indulatok, sőt, a megtorlás kegyetlenségei, és a Szovjetuniótól való nyilvánvaló gazdasági és politikai függőség még további előítéleteket is keltettek. A betegek sokat beszéltek arról, hogyan kapta Kádár az utasításokat moszkvai és Krim-félszigeti utazásakor. Voltak információik a Varsói Szerződés tagállamainak értekezleteiről, vitatkoztak a KGST gazdaságtalan üzletkötési politikájáról, a magyar uránérc és bauxit „kiárusításáról”. Olyan vélemény alakult ki köztük, hogy ha valami jó történik az országban, azt a Szovjetunió ellenére sikerült elérni (például az 1968-as gazdasági reformot és az életszínvonal-emelkedést), ha meg valami rossz történt, (a fegyverkezési kiadások növelése¹⁵ az 1968-as csehszlovákiai bevonulás¹⁶), azt mindig a Szovjetunió rovására írták.

A két nép viszonyát meg kellene szabadítani a bizalmatlanság és az előítéletek görceitől. Ezt nem lehet ködösítéssel, tömjénezéssel elérni, csak egyenrangúan, őszintén, higgadtan, korrekt módon folytatott párbeszéddel.

Antiszemita indulatok és vádaskodások

Betegtársaim politikai elégedetlensége majdnem mindig antiszemita indulatokkal fonódott össze. Megleptek ezek a nézetek, mert három évtizede már nem kapott nyilvánosságot az antiszemizmus. Ugy látszik ebben a kérdésben sem használt a tabu, hiába hallgatnak a hivatalos fórumokon, az újságokban a zsidókérdésről, a lappangó nézetek, a félig-kimondott gondolatok, az elfojtott indulatok továbbra is léteznek. Bibó István 1948-ban megjósolta, hogy történelmi hagyományok és lélektani törvényszerűségek miatt a zsidóknak és a nem zsidóknak még hosszú ideig lesznek egymásra vonatkozóan tapasztalataik és súrlódásaik. Rámutatott arra is, hogy az antiszemita nézetek mindig összefüggenek a társadalom fejlődésének zavarai, valamilyen zavart és megakadást jeleznek.

Amikor betegtársaim különböző kedvezőtlen jelenségekről és intézkedésekről vélt vagy valós sérelmeikről beszéltek, gyakran előítéletes módon, a zsidókat tették felelőssé. Mintha a leszorítottak, a bajok és a problémák miatt kínlódók ösztönös kiútja, az elégedetlenség, a létbizonytalanság egyik levezető szelep¹⁷ továbbra is az antiszemita piszkálódás lenne. Ezért maradhattak a primitív sztereotípiák, a torz előítéletek, az irracionális ösztönök hamis tudatként életben.

E bonyolult kérdésekre csak úgy lehetne válaszolni, ha megállapítanánk, hogy a betegtársaim antiszemita nézetei közül melyek azok, amelyek nagyjából tényeken alapulnak, vagy valós tények általánosításai, illetve mi az, ami előítéletes és zűrzavaros téveszme, ezért tényekkel, adatokkal szembesítve könnyen cáfolható. Ebben az írásban nincs lehetőségem ezeket alaposan megtárgyalni, inkább azt vizsgálom, hogy miben különbözik a hetvenes évek „népi” antiszemizmus a régitől és a változások-

nak milyen okai lehetnek. Milyen hatással volt a zsidóüldözés, a deportálások, a náci tömeggyilkosságok, illetve ezek 1945 utáni feldolgozatlansága az antiszemita nézetekre. Mit eredményezett az, hogy három évtizede jogilag nincs faji és vallási megkülönböztetés, megszűnt a hivatalos állami antiszemitizmus és megtiltották az antiszemita propagandát. Miközben kezdetben vezető politikusok is félig-nyíltan antiszemita uszítást folytattak a feketézők ellen, ami sportán kirobbanó zsidóellenes programokhoz vezetett, később pedig a hivatalos anticionista és Izrael ellenes propaganda rejtett magában jócskán antiszemita felhangokat.

Népi és informális antiszemita nézetek középpontjába jelenleg a kommunizmusnak a zsidó hatalmi törekvésekkel való azonosítása került. Betegtársaim a kommunista uralmat zsidó uralomnak tartották, illetve a kommunistáktól kapott sérelmeiket a zsidóknak tulajdonították. Ilyen mondatok jelezték ezt: „A zsidók hozták ránk a kommunizmust”, „a zsidók az okai annak, hogy az oroszok azt csinálhatnak az országban, amit akarnak”. „A zsidóknak olyan a helyzetük Magyarországon, mintha ez az ország a „második Izrael” lenne”, „a zsidóknak nálunk soha ilyen jó dolguk és soha ilyen nagy hatalmuk nem volt, mint most”.

Véleményük szerint a vezetők többsége zsidó, nemcsak az országos, hanem a helyi vezetők is: „Angyalföldet sem a munkások, hanem a lipótvárosi kajlingerek vezetik – mondták többen, (a „kajlinger” a kajla, a „zsidós” orrt jellemző kifejezés). Mások így beszéltek: „a gyárakban is ők terpeszkednek és soha így nem szarták le a munkásokat mint most a zsidó vezetők”. Régebben az antiszemitizmus célja a zsidók gazdasági hatalmának megszüntetése volt és a zsidók politikai hatalmáról csak nemzetközi vonatkozásban, mint judeo-plutokráciáról beszéltek. Ugyanakkor Magyarországon a kommunizmusnak a zsidók hatalmi törekvéseivel való azonosítása a Tanácsköztársaság után vált eléggé általánossá. (Igy terjedt el a judeo-bolsevista kifejezés.) Nem véletlen tehát az, hogy a betegtársaim számontartották a politikai vezetők zsidó származását. Igaz nálunk 1945 óta már hivatalosan senkit sem érdekel, ha valaki zsidó és a hivatalok sem firtatják a vallási hovatartozást. Mégis az emberek közül sokan tartották számon azt, hogy a kommunista és a szociáldemokrata vezetők többsége, illetve 1956-ig a tényleges hatalmat birtokló kommunista csoport, az úgynevezett négyesfogat tagjai (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai) mind zsidók voltak. Nem vették figyelembe, hogy ezek a vezetők olyan teljesen asszimilált zsidók voltak, akiknek semmi közük nem volt a zsidósághoz, és a munkásmozgalomban és a moszkvai emigrációban folytatott tevékenységük alapján kerültek ezekbe a pozíciókba, ahol nem „zsidó”, hanem kommunista politikát folytattak. Betegtársaim nemcsak a Rákosi-, hanem a Kádár-korszak vezetőit is zsidóknak tartották, annak ellenére, hogy ekkor már minimálisra csökkent a legfelsőbb vezetők között a zsidók aránya. Hiába ismerték a vezetők származását, mégis zsidóknak tekintették őket.

A zsidó hatalom képzetének kialakulását elősegítette az is, hogy a zsidók közül sokan csatlakoztak a kommunistákhoz. Ezzel kapcsolatban két összefüggés érdemel figyelmet, ami a zsidóság és az antifasiszta, illetve a zsidóság és a kommunista között alakult ki. Az üldözést túlélő zsidóság egy része, mint a fasiszták áldozata közeledett az antifasiszta munkásmozgalomhoz, leginkább a kommunista párt-hoz, mint a fasizmus ellen legkövetkezetesebben harcoló, valamint a legműködőképesebben és leghatékonyabban cselekvő és ugyanakkor őket leginkább befogadó, illetve asszimiláló közeghez. Az eddig kényszerrel (zsidótörvényekkel) korlátozott és visszafogott aktivitás, temperamentum, tudás, képzettség, ambíció következtében, illetve a környezet bizonyos fajta passzivitása miatt viszonylag gyorsan érvényesülhettek és emiatt növekedett az arányszámuk a közszolgálatban, a politikai rendőrségen, a gazdasági, a politikai és kulturális vezető pozíciókban.

Mivel a zsidók üldözésével kapcsolatos kérdések nem lettek 1945 után kielégítően feldolgozva, ezért a számonkérésről és a jóvátételről is hamis és előítéletes nézetek terjedtek el. Betegtársaim sérelmezték és a zsidóság bosszújának tekintették a zsidó-üldözések számonkérését. A zsidók számlájára írták a büntető eljárások során elkövetett jogi hibákat, a téves, ártatlanokra is kiterjedő büntetéseket. Ellenszenvvel beszéltek a zsidók részvételéről a nyomozásoknál, a vallatásoknál és az ítéletek meghozatalánál. Egyik betegtársam elmesélte, hogy az üzemben, ahol dolgozott, „ott terpszkedtek a zsidók és arról faggattak, hogy miért mentem ki katonánként a hadsereggel Németországba? Megmondtam nekik, hogy ők miért mentek ki Auschwitzba?” (Lám milyen nézetet szült a helytelenül feltett kérdés.)

Olyan piszkálódó véleményeket is hallottam tőlük, hogy a zsidók kártérítési és jóvátételi követeléseik szemtelenül túlzóak és így sokan érték el azt, hogy érdemtelenül nagy összeget, százezreket kaptak az NSZK-tól jóvátételként. Egyikük mondta: „Grün, aki egy pesti védett házban vészelt át a nyilas idők, igazolta Kohnnak, hogy együtt voltak deportálva és fordítva Kohn ugyanezt igazolta Grünnek.” A valóságban ezzel szemben az volt a tény, hogy a magyar hatóságok a túlélőknek nem fizettek semmilyen kártérítést a zsidóüldözések idején elvett vagyonért, lakásért, illetve csak keveseknek adták vissza azokat. Hasonlóképpen nem adtak semmilyen jóvátételt a hozzátartozóknak a családtagjaik elvesztéséért, vagy a deportáltaknak és a munkaszolgálatosoknak az üldözések közben ért szenvedéseikért. Végül az NSZK csak a hatvanas évek végén fizetett – a többi ország zsidóságának nyújtott jóvátételhez képest – csekély összeget a deportálás idején elvett ruházatért és egyeseknek a kényszermunkájukért.

A zsidó hatalommal és a zsidó bosszúval azonosították a kommunisták erőszakos politikáját, az ÁVÓ terrorját és a bíróságok koncepciós pereit is. Így többek között arról beszéltek, hogy a Rajk-per és a későbbi koncepciós ítéletek (Szakasits, Kádár és a többiek ellen) azt a látszatot keltették, mintha a kommunista vezetők „zsidócsoportja” számolt volna le egy zsidóellenes magyar vezetőcsoporttal. Betegtársaim

nem vették figyelembe, hogy a valóságban a moszkvai emigrációból visszatértek folytatták sztálinista módra hatalmi harcot és üldözték, bebörtönözték a magyarországi illegális munkásmozgalom vezetőit, akik között szintén voltak zsidók.

Régi antiszemita nézetekből táplálkoztak olyan hamis általánosítások is, amelyek a gazdagok és egyes értelmiségiek többségét zsidóknak tekintették. Régebben a gyárosokat, a bankárokat és a földbirtokosokat, most a gyárigazgatókat, a külkereskedőket és más nagykeresetű új-gazdagokat tartották zsidóknak. Mintha nem tudtak volna arról, hogy a túlélő zsidók többségét kitevő vállalkozók, kereskedők egzisztenciáját a negyvenes évek végén tönkretették. Emellett túl sok zsidót véltek felismerni egyes értelmiségi foglalkozásban, így az orvosoknál, az ügyvédeknel, az újságíróknál és a professzoroknál.

Érdekes módon továbbra is éltek olyan antiszemita nézetek, amelyeket a betegtársaim jelenleg alig tapasztalhattak, csak a régebbi antiszemita propagandára épülhettek. Ilyenek voltak a zsidó tulajdonságokkal kapcsolatos hamis általánosítások, az általuk bírált zsidókat ügyeskedőnek, törtetőnek, nagyképűnek, agresszívnek, csalónak és hazugnak jellemezték.

Végül betegtársaim között Izraellel kapcsolatban furcsa és ellentmondó nézeteket tapasztaltam. A hivatalos Izrael-ellenes és anticionista propaganda hatására zűrzavar keletkezett a gondolkodásukban, nehezen tudták egyeztetni az antiszemita és a kommunistaellenes nézeteiket. A közeli háborúkkal és a palesztin terrorakciókkal kapcsolatban rokonszenvet hangoztattak Izrael mellett, ugyanakkor az izraeli kormány és a hadsereg egyes akcióit a zsidó agresszivitás és hatalmi túlkapás bizonyítékának tekintették.

A beszélgetésekből tehát egyértelműen kiderült, hogy továbbra is élnek és hatnak az antiszemita vádaskodások és indulatok. Elhallgatásuknak és elfojtásuknak is romboló hatásuk volt, mert nyilvánosan nem szembesülhettek a valódi tényekkel és adatokkal, emiatt hamis tudatként maradtak életben. Ugyanakkor továbbra is ragaszkodni kell ahhoz a jogi vívmányhoz, amely megszüntette a faji és vallási megkülönböztést és nem szabad fórumot biztosítani az antiszemita propagandának és tevékenységnek.

A politikai kérdések tisztázatlansága

Eddig politizáló munkások különböző nézeteit ismerhettük meg, olyanokat is, amelyek nyíltan vagy féligkimondottan kommunista – és oroszellenesek, valamint antiszemiták. Utaltam már arra, hogy ezek tisztázásához nyíltság, őszinte politizálás, árnyalt és demokratikus vita szükséges. Történelmünkben demokratikus politikai élet csak rész-

legesen, kisebb-nagyobb korlátozásokkal és gyakran csak formálisan létezett. Így 1945 után a koalíciós korszak első szakaszában folyt nyílt politizálás, politikai realitásból egyetlen tabu-kérdés volt csak a szovjet megszállás ténye. A koalíció felszámolásával fokozatosan megszűnt a demokratikus politikai közélet.

Az ötvenes évek elején politikai hatalmi erőszakkal (megfélemlítő bírálókkal, besúgó-rendszerrel, leváltásokkal, letartóztatásokkal és koholt perekkel) kialakították a „nagy hallgatás és a félelem” korszakát. A magánéletben a barátok között is megszűnt az őszinte és nyílt politizálás.

Sztálin halála utáni években kezdődött, majd fokozatosan és időszakosan megújult a nyílt politizálás, igaz sok fajta tabuval és korlátozással terhelve. 1956-ban elsősorban az októberi és novemberi napokban kialakult a társadalmi-politikai élet nyíltsága a sajtóban, a rádióban, a munkahelyen, az utcán és a magánéletben egyaránt. Igaz, hogy a sztálinista politikával szembeni gyűlölet, a demokratikus közéleti tapasztalatok hiánya, valamint a sokszor kusza és áttekinthetetlen helyzet felszínre hozott sok fajta túlzást és előítéletet is.

Az 1956-os forradalom utáni erőszak, megtorlás és megfélemlítés sem tudta az 50-es évek hallgatását visszahozni, kisebb csoportokban, baráti körökben (a „megbízhatóknak” ítélték előtt) folyt továbbra is a nyíltabb politizálás. A hatvanas évek közepétől fokozatosan liberálisabb lett a politikai légkör és közvélemény. Ez a napjainkig kissé hullámzó formában (egyes retorziók utáni recesszióval) történő folyamat egy sajátos kettős politikai mechanizmust alakított ki. Felszínen létezett a hivatalos politikai élet és közvélemény, amelyen a társadalmi-politikai valóságról úgy beszéltek, ami nagyjából megfelelt a kommunista ideológiának, a szovjet és a párt propaganda és agitációs vonalának.

Ugyanakkor egyes munkahelyeken és baráti körben inkább a nyíltság és az őszinteség volt jellemző: ami azt jelentette, hogy a hivatalos ideológiától és politikától eltérő vagy annak ellentmondó véleményeket nyíltabban hangoztatták vagy bírálták és hamisnak, dagályosnak nevezték az egyes hivatalos megnyilvánulásokat.

A politikai kettősség mechanizmusa nemcsak passzivitást vagy cinizmust és erkölcsi züllést okozott, hanem a politikai előítéletek és hibás nézetek fennmaradását is elősegítette. Nyíltan és demokratikus keretek között lehet tisztázni ezeket a nézeteket. A vezetők és a politizáló lakosság teremtheti meg ezt a változást. Kérdés az, hogy a vezetők és a politizáló lakosság mikor tud és hogyan akar ezen változtatni? A politikusok valószínűleg abban bíznak, hogy sokáig funkcionálhat a jelenlegi politikai mechanizmus, amelyben mindenki eljártssa a munkamegosztásban és a hatalmi viszonyokban elfoglalt helyének megfelelő politikai szerepet, magatartást és betartja a kialakult játékszabályokat. Az ilyen politikai biztonság azonban nagyfokú bizony-

talanságot is jelent: adódhat olyan kiélezett politikai, gazdasági, társadalmi helyzet, amikor a politizáló lakosság felrúgja ezt a politikai mechanizmust és az informálisan elfogadott politizálást igyekszik uralkodóvá tenni.

Függelék

A politikai nézetek mögött meghúzódó társadalmi háttérrel és helyzetet szeretném néhány betegársam életútjának rövid és vázlatos ábrázolásával érzékeltetni. Azokról írok, akik népszerűek voltak a többi beteg között, akiket rendszeresen látogattak a szobájukban, vagy amikor ők jelentek meg a folyosón mindig sokan vették körül, hallgatták és vitatták a mondókájukat.

Hajógépész

1919-ben került a hajógyárba lakatosnak. A harmincas évek elejétől a Dunán és a tengeren, illetve a hajógyári kikötőben volt hajógépész. Teher- vagy személyszállító hajón teljesített szolgálatot először a MEFTER-nél, majd egy olyan angol hajón, amely magyar hajónak volt bejegyezve és magyar zászlóval hajózott. (Igy olcsóbban vállalhatott fuvar, mint az angol hajók, és ércet, nyersanyagot szállítottak Spanyolországból Dél-Amerikába és vissza.) Később egy olasz tulajdonban lévő hajón dolgozott, amely az előbbihez hasonló okból szintén magyar zászló alatt hajózott (Angliából skandináv országokba szállítottak olajat.) A hajó Dánia közelében zátonyra futott és ezután került újra a hajógyárba, ahol ezekben az években készítették a MEFTER új hajóparkját: a „Budapest” és a „Szeged” személyszállító, az „Etele” és a „Hunor” teherszállító, majd a „Baross” és a „Széchenyi” nevű hajókat. A gyár négyezer kilométeres útra vállalatgaranciát a hajóknál, és ezeken az utakon ő volt a hajógépész. Ebben az időszakban keresett a legtöbbit, a heti szolgálati ideje 72 óra volt, de a hajóparancsnok több óra teljesítését is igazolta, mivel nem a MEFTER, hanem a gyár fizette az egy pengős órabért és a kiszállási díjat, így megkeresett hetente 90 pengőt is. (Hogy ez milyen sok volt, gondoljunk ennek a korszaknak az egyik óhaj-slágerére: „havi 200 pengő fixet”.) Télen a kikötőben a javítási munkákat végezték: a főmérnök meghallgatta és figyelembe vette a hajóutakon szerzett tapasztalataikat és ezek alapján dolgoztatta át a készülő hajók terveit.

A második világháború alatt a hajók javításával foglalkozott, majd amikor az oroszok jöttek, hosszú ideig jóvátételre dolgozott. Az ötvenes évek elején sztahanovista lett, személyesen Gerőtől kapott kitüntetést. Az ötvenes évek második felében egy kisebb javítóüzemben dolgozott, ahol jól keresett, de ezt a jól működő kis üzemet a hatvanas évek elején megszüntették, és beolvasztották egy nagyüzembe, ahol népgazdasági érdekre hivatkozva MEÓS-nak osztották be. „Ekkor követtem el életem legnagyobb baklövését és hülyeségét, mert elhittem azt, hogy a népgazdasági érdek köteleességet jelent a számomra” – mondta. A fizetése 2200 Ft lett és amíg a munkások órabére elég gyorsan emelkedett, az ő fizetése nagyon keveset változott. Így 1966-ban alacsony fizetéssel került nyugdíjba, ezért liftesként egy nyomdában keresett még kiegészítő bért.

Az utóbbi években a feleségével együtt gyakran voltak betegek és kórházba is kerültek. Többször kérték már azt, hogy vegyék fel őket szociális otthonba, de a kérésüket nem teljesítették. Felesége most is bent volt a kórházban, nagyon beteg volt, naponta többször is felkereste a feleségét, mert csak az ő segítségével tudott megmozdulni. December végén azonban mindkettőjüket haza küldték a kórházból, nem törődtek azzal, hogy mit fognak otthon ilyen betegen csinálni, („a kórház gyógyítóintézmény és nem szociális otthon”) – mondták az orvosok. Mindez nagyon elkeserítette az öreg hajógépészt és a következő mondattal búcsúzott el a betegársaitól: „Kenyérünk nincs, de gáz van otthon!”

Főgépész

71 éves, ^{gyökeresen} nyugdíjasként egy gépgyár kovácsműhelyében dolgozott egy gőzkalapács mellett. Eddig sok munkahelyen dolgozott, hosszabb ideig két hídépítő vállalatnál. A munkahelyekről és a munkákról sokat és érdekesen mesélt, így a régebbi üzemeről, amelyben kevés vezető, műszaki és szakmunkás és (sok) segédmunkás dolgozott nagyon fegyelmezetten és hatékonyan. (A hídépítő részvénytársaságnál kb. másfélezer munkást 10 műhelyfőnök és 30 műszaki és adminisztratív beosztású alkalmazott irányított. Legnagyobb keresete főgépészként egy külföldi vízierőműgát építésekor volt. Általában jó és rossz munkák és körülmények váltakoztak a munkahelyein. Jó véleménye volt a legutolsó vállalatáról, amelynél a nyugdíjasokkal is külön törődtek, így karácsonykor pénzt juttattak a számukra (legutoljára 1500 Ft-ot kapott tőlük.)

Két fia műszaki értelmiségi, felesége mindig otthon dolgozott a háztartásban, több unokája van már.

Szerszámkészítő

57 éves, az egyik régi bérház legnagyobb méretű (40 m²-es) félkomfortos lakásában lakott a családjával: a feleségével, az egyik fiával, a menyével és az unokájával.

1937 óta dolgozott gépgyárakban és 1960-ban került az egyik szövetkezetbe, ahol mint beállító munkás kilenc forintos kiemelt órabért kapott. 1977-ben már 16 forintra emelkedett az órabére, de mivel abban az évben került betegállományba, a táppénzét az 1976-os alacsonyabb jövedelme alapján kapta. A szövetkezetben mindenkori keresletnek megfelelően változtatták azt, hogy mit gyártsanak, ennek következtében nagy nyereséggel tudták eladni a termékeiket. A sokfajta gyártmányhoz sok szerszámra volt szükség és naponta többször is át kellett állítani a présgépeket. Ezért a műhelyükben 4 szerszámkészítő és 4 beállító munkás dolgozott. A legtöbb bajt és gondot a rosszul dolgozó és gyakran váltakozó művezetők okozták. A mostani művezetője egy „pocsék és ronda fráter” volt, aki a fiatal szakmunkásokat azzal nyerte meg a maga számára, hogy mindent megengedett és mindent elnézett nekik. Így a fiatal szerszámkészítők és beállítók nyugodtan elmentek a munkaidő alatt „mazsekolni”, fusizni, a művezető mégis a teljesített 70% helyett 130%-ot számolt el számukra, sőt a prémiumot is nekik juttatta. Az igazságtalanságok miatt többször összeveszett a művezetővel és a fiatalokkal is, de ugyanakkor elvégezte helyettük a munkát, mert nem akarta azt, hogy az alacsony bérért dolgozó munkásnők anyagilag rosszul járjanak, azért mert hiányoznak azok, akik át tudnák állítani a présgépeket más fajta munkára.

Elektroműszerész

56 éves, sok minden érdeklő (technika, irodalom, zene, politika, természet), a betegtársaim között a legintelligensebbnek tűnt, legszebb volt a beszédstílusa. Temesváron született, ott kezdett szakmát tanulni, 15 éves korában családjával együtt költöztek Pestre. Apja szakmunkás lett a hajógyárban, ő pedig pályakezdőként egy hadiüzemben dolgozott. 1943-ban hívták be katonának, alakulatánál – német nyelvtudása miatt – tolmács volt. A háború befejezésekor Németországban amerikai hadifogságba került. 1945 végén engedték haza. Egy villamosági gyárban helyezkedett el, később mint jó szakmunkás a kísérleti laboratóriumba került. A vállalatnál megbecsülték, háromszor kapott kiváló dolgozói kitüntetést és kétszer miniszteri kitüntetést. A munkakörülmények azonban nagyobb idegesítőek voltak a laboratóriumban, talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1964-ben 42 éves korában szívinfarktust kapott. Egészsége később annyira javult, hogy újra dolgozni kezdhett, de 4 hónap múlva újabb infarktust kapott. A gyógyulása után azonban már nem mert elmenni dolgozni a gyárba, hanem kérte a leszázalékolását. 1920 Ft lett a nyugdíja, ami 1978-ig 2320 Ft-ra emelkedett. Nagyon nehezen tudta a nyugdíjas életformáját kialakítani: hívták vissza a gyárba, de nyugdíjasként sem mert vállalni ezt a munkát, amit aktív munkásként is szeretett folytatni. Először szakmájába vágó híradástechnikai készülékeket kezdett barkácsolni. De ezzel kevés pénzt tudott keresni. Eszébe

jutott, hogy gyerekként milyen szívesen segített édesanyjának a kézimunkázásban: először a kötéssel próbálkozott, elkészített magának egy pulóvert, de megunta a kötést. Ezután kosarat és táskát font, de ezt is abbahagyta, mert nagyon keveset keresett ezzel is. Egy alkalommal megfigyelte azt, hogyan készítenek száda-anyagból terítőt. Azóta ezt csinálja: száda-anyagra sárga, piros vagy zöld fonalból fenyőhöz hasonló mintákat bököd. Ha van megrendelése, naponta 50–100 forintot is meg tud ezzel a munkával keresni és ezzel biztosítja az egyre kevesebbet érő nyugdíja kiegészítését. A drágaság miatt nagyon be kell osztani a pénzét, így 1978 nyarán egyáltalában nem tudott gyümölcsöt vásárolni, csak ősszel, amikor megjelent az olcsóbb alma.

Nem a betegségét, hanem a lakáshelyzetét tekintette élete legsúlyosabb problémájának. Mindig a szüleivel lakott együtt, amikor Pestre költöztek egy hatvan lakásból álló bérházba, egy 24 m²-es komfort nélküli lakást kaptak (18 m²-es szobát és 6 m²-es konyhát). Apja – anyja halála után – újra házasodott. Később, apja halála után a lakást a mostohaanyja saját nevére íratta. Bár rossz viszonyban voltak egymással, de kénytelenek mégis egy szobában aludni, mert a konyhában nem fért el fekvőhely. („Még az albérlőknél sem engedik meg, hogy egymáshoz idegen, nem egyműiek egy szobában aludjanak, mi pedig teljesen idegenek vagyunk” – mondta.) Teljesen kilátástalan tehát a helyzete: a tanácsnál a főbérlő családtagjának tekintették és ezért el sem fogadták a lakáskérelmét. A tanács hivatalnokait többször felkereste és betegségére hivatkozva egy komfort nélküli lakás kiutalását kérte. A házukban évek óta üresen állt 16 ilyen lakás. Legnagyobb vágya most az volt, hogy beköltözhessen egy ilyen komfort nélküli lakásba, továbbra is vállalná a nem túl kellemes körülményeket, pl. azt, hogy éjszaka a folyosó végén lévő WC-re kell kiszaladnia. „Életem végéig, talán még azt sem érhetem el, hogy egy önálló szobám legyen!” – mondta elkeseredve.

Könyvkötő

52 éves, csendes, udvarias, segítőkész, művelt és érdeklődő, tősgyökeres budapesti munkás. Két felnőtt gyermeke munkás, már unokája is van. Felesége betanított munkás volt. A családjának mindhárom generációja egy félkomfortos kisméretű lakásban lakott együtt. Energiájukat – egyenlőre – nem a lakáshelyzetük megváltoztatására, hanem másra fordították. Szereti a szakmáját, de a munkája nem kötötte le. Életének, érdeklődésének középpontjában a 400-as négyszögöles telek állt, amelyen felépítettek egy kis faházat és ahol rengeteget dolgoztak. A férfiak a szőlővel és a gyümölcsössel, a nők a veteményessel és a virágokkal foglalkoztak. Nemcsak a család részére, hanem eladásra is termeltek. Így gyűjtötték a pénzt a lakáshelyzetük megváltoztatásához is.

Csoportvezető

53 éves, eredetileg festő és mázoló szakmunkás volt. Most egy olyan csoportot irányított, amely a könnyűipari beruházásoknál végzett belső rekonstrukciót. A csoportjában lakatosok, hegesztők, beállítók és festők dolgoztak. A csoportjában dolgozók havonta 6–8 ezer forintot is megkerestek – igaz rengeteg túlórázással. Ő nemcsak irányította a csoport munkáját, hanem gyakran végzett fizikai munkát is.

Családjának jövedelme az átlagon felüli volt, mert felesége a vendéglátóiparban dolgozott, az egyik fia nyomdász, a másik gépkocsivezető volt. A hagyományos jól kereső szakmunkás-életmódot éltek, ez jellemezte az érdeklődésüket, véleményüket, étkezési és italozási szokásaikat, a fogyasztási színvonalukat, a feleség otthoni szerepkörét (mindenben kiszolgált a férfiakat). Emellett élvezték az irányítók helyzetéből adódó előnyöket is, pl. az üdülésnél, a külföldi utazásoknál. Amikor régi lakásukat szanálták, akkor kaptak egy két szoba hallos összkomfortos szép lakást és autójuk is volt már.

Hajtó, lóidomár és gondozó

66 éves, igazi angyalföldi „vagány”: a környéken mindenki ismerte és mindenkit ismert. Fiatalabb korában sok sikert elérő hajtó volt az ügetőn, majd sokáig a leghíresebb magyar versenyző mellett dolgozott, mint segédhajtó, idomár és gondozó. Élete teljesen összefonódott az ügető izgalmas, érdekes és rejtelmes (kissé tisztességtelen) világával. Sok pénzt keresett és sokat vesztett az ügetőn, nemcsak a lovakon, hanem az ügetőn szerzett ismerősök révén sok mindennel üzletelt, feketézett (arannyal, valutával stb.) Nyugdíjasként az egyik környékbeli szövetkezet alkalmazta valamilyen látszatomunkára. Idejének nagy részét azonban most is az ügetőn, illetve a környék eszpresszóiban és kocsmáiban töltötte.

Családi életének válsága nagyon összeroppantotta: felesége, aki 14 évvel volt fiatalabb nála (és egy angyalföldi üzem étkezdéjének szakácsnője) elhagyta. A férfinak nagyon fáj az, hogy amíg fiatalabb és „menő” volt, akkor jó volt az asszonynak. Hiába költött rengeteget a feleségére (aranyat, ékszereket, ruhákat stb.) most öregen magára akarja hagyni őt.

Betanított munkás

56 éves, valamikor paraszt volt, majd az 50-es években ott hagyta a faluját, földjét egy Pest környéki községben telepedett le és épített egy családi házat. Kezdetben az útépítőknél kubikusként, majd az építőiparban, kőművesként és betonozóként dolgozott. Felesége éjszakai portásként egy autójavító üzemben helyezkedett el, hogy legyen elég ideje a háztartási és a háztáji munkák elvégzéséhez. Mindketten igazi kétlaki életet éltek: jelenleg is hat sertést hizlalnak, veteményest és gyümölcsöst művelnek. Nagyon bántotta őket az, hogy gyermekeik már nem hajlandók segíteni nekik ezekben a munkákban, a fia rendőr, a lánya pedig egy textilgyárban volt betanított munkás.

1979. május

Vashegyi György